

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО;
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 347.97, 347.962, 343.162

ЛАКАТОШ Н.Й.

ДВИГУНИ РЕФОРМИ ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

У статті досліджено передумови, які сприяли реформуванню системи правосуддя в справах неповнолітніх. Проаналізовано наукові відкриття в кримінології, біології, соціології, психології та педагогіці, які змінили методи та пріоритети у правовідношенні до неповнолітніх та в результаті знайшли відображення у створенні системи ювенальної юстиції.

Ключові слова: суд у справах неповнолітніх, ювенальна юстиція, вік кримінальної відповідальності, індивідуалізація, превенція, захист прав неповнолітніх.

В статье проанализированы предпосылки, которые способствовали реформированию системы правосудия в делах несовершеннолетних. Проанализированы научные открытия в криминологии, биологии, социологии, психологии и педагогике, которые изменили методы и приоритеты в отношении несовершеннолетних и в результате отобразились в создании системы ювенальной юстиции.

Ключевые слова: суд в делах несовершеннолетних, ювенальная юстиция, возраст криминальной ответственности, индивидуализация, превенция, защита прав несовершеннолетних.

The article examines the preconditions that have contributed to reform the system of juvenile justice. The scientific discoveries in criminology, biology, sociology, psychology and pedagogy have been analyzed, which have changed the methods and priorities in the legal relationship towards minors and as a result have been reflected in the creation of juvenile justice system.

Key words: juvenile court, juvenile justice, age of criminal responsibility, individualization, prevention, protection of minors' rights.

Вступ. Передумовою високого інтересу до захисту прав неповнолітніх, що призвело до формування спеціального законодавства та відповідних інституційних змін, були нові течії та відкриття в науці про кримінологію, соціологію, психіатрію та психологію. Дана хвиля наукових думок, з одного боку, змінила попереднє уявлення про роль дитини в судовому процесі, а з іншого боку, цим же зумовила потребу в окресленні нових цілей та завдань.

Результати дослідження. Засновник антропологічної кримінології, Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso) зазначав основною причиною вини особи її фізичні та душевні відхилення, тому із цієї позиції радив не карати, а саме лікувати злочинців. Також соціологічна школа кримінології причину злочинності бачила в оточенні, суспільних проблемах, зокрема алкоголізмі та бідності, через що особу стали розглядати «інструментом злочину» [1, с. 181]. Жан Габріель Тард (Gabriel Tarde), суддя та соціолог, вважав що найкращим засобом проти криміналізації є попередження злочинності та суспільний захист [2, с. 1]. Таким чином, можливо прослідкувати спільні риси антропологічної та соціальної шкіл, де головними ідеями є попередження, суспільний захист, індивідуалізація та постійні спроби зменшення рівня злочинності [3, с. 27].

Одним із найбільш далекоглядних кримінологів був Франц фон Ліст (Franz von Liszt), який вважав спеціальну превенцію основою карної політики, цим відкриваючи простір для до-

слідження суб'єктивних особливостей злочинців [4, с. 23]. Він також заснував Міжнародний криміналістичний союз, який мав засідати кожні 50 років для розгляду нових тенденцій у сфері кримінального права. Дана організація займалась дослідженням та розробкою питань щодо прийняття нових законів, особливостей роботи карних установ, а також питаннями превентивної діяльності. В окрему секцію були відведені питання стосовно злочинності неповнолітніх, зокрема досліджувались теми про вік кримінальної відповідальності та виправне виховання [5, с. 666].

Франц фон Ліст був першим, хто затвердив необхідність особливого правовідношення до неповнолітніх через нові відкриття в суспільних науках. Так почало розвиватися нове суспільне бачення, за яким молодий вік розглядався «перехідним суспільним явищем», якому були притаманні відмінні від дорослих соціологічні особливості. Ця зміна наукових уявлень призвела до того, що вже не лише сім'я, але й так само і держава стала відповідальною за неповнолітніх, які скоїли злочин із метою їх захисту та попередження інших злочинів [4, с. 23].

Зв'язок між віком, розумовими та оціночними здібностями особи регулювався по-різному. На ранніх етапах історії кримінального права не вважали за потрібне звертати увагу на суб'єктивні особливості під час притягнення до відповідальності, адже виключною умовою могли бути лише об'єктивні умови [6, с. 145]. Але поступово почали з'являтися наукові погляди, за якими до уваги брались здібності особи. Та виходячи зі цього, наявність певного розумового критерію стало умовою кримінальної відповідальності особи [7, с. 121].

Варто уваги дослідження, яке стверджувало, що низький вік кримінальної відповідальності виключає високий рівень криміналізації та обумовлює особливе правовідношення. Дане твердження впливає з інноваційних підходів ювенальною юстиції, а саме виховних, правозахисних та соціально-політичних, які орієнтовані на спеціальний захист та нагляд, заслуховування, залучення професіоналів [8, с. 22].

Сучасні тенденції криминології більш детально були розглянуті на засіданні Міжнародного криміналістичного союзу в 1897 році в місті Лісабон, де зазначали, що під час дослідження особистості злочинця поряд із правовими особливостями варто досліджувати суспільні та природничі науки [9, с. 5].

На засіданні, проведеному в 1900 році в Брюсселі, звернули увагу на такі питання щодо неповнолітніх: із чим пов'язувати рецидиви неповнолітніх, дослідження наслідків цього; яким чином організувати у виправних центрах навчання неповнолітніх; можливість передання дітей сім'ям на навчання, які скоїли легкі злочини або потребують захисту [10].

Отож, можемо констатувати, що корінні зміни торкнулись численних сфер суспільства та призвели до потреби зміни не лише карної політики, але взагалі всієї системи правовідношення до неповнолітніх [11, с. 26]. Дані наукові погляди визначили чотири головні аспекти щодо формування законодавства у сфері правосуддя в справах неповнолітніх: *вікова диференціація, індивідуалізація, виховання та превенція*.

Перегляд положень про вік кримінальної відповідальності було результатом нових вчень про фізіологічні та духовні особистості індивідів. Все більше домінувала думка, що основою (умовою) відповідальності є розумовий та моральний розвиток особи [12, с. 31]. За словами Паулер Тивадара (Pauler Tivadar), суддівська практика XIX століття на 12 році життя протягла лінію, коли вже особа могла нести кримінальну відповідальність [13, с. 121].

Первинна оцінка характеру неповнолітнього та врахування особливостей особи злочинця заклали новий підхід, який послуговував основою кримінальної відповідальності неповнолітніх. Значимість індивідуалізації відірвало суд від старого класичного підходу правовідношення [11, с. 91].

Дані зрушення можна рахувати одним із найбільш значимих досягнень правових наук. Аристотель у свій час висловлювався: «Найбільш несправедливим є однакове відношення з неоднаковими». Вахлберг (Wilhelm Emil Wahlberg) ще в 1869 році щодо праць Ламброзо писав про сучасне кримінальне право, з ідеями індивідуалізації та класифікації злочинів [14, с. 162]. Отож, так думка про людську справедливість призвела до індивідуалізації в правовій площині. Щодо Вахлберга, то він виділив «особливості народження, розвитку, соціального статусу та національних особливостей про особу – як нові ідеї в час космополітизму та філантропізму. Таким чином, потреба у вивченні особи з точки зору фізіологічних та психологічних особливостей стали центральною темою з метою як класифікації злочинів, так і забезпечення суспільного захисту [15, с. 5].

Так, вчений Ірк Альберт (Irk Albert) визначає, що «злочинці не створюють гомогенні маси, але, навпаки, різні психологічні групи, які обумовлені особливостями характеру» [10, с. 91]. Виходячи із цього, заради ідеальної індивідуалізації радив класифікувати злочин-

ців за різними групами. Також варто було досліджувати не лише сам злочин, але й особу, яка скоїла злочин [16, с. 175]. Такий підхід дозволив розкрити інші злочинні особливості особи, ще не були попередньо проявлені, та надало можливість виявити причини таких відхилень, що сприяло більш ефективному підбору найкращого правового впливу задля виправлення особи. Таким чином, індивідуалізація вийшла на перший план, відповідно до чого стало неможливим відноситись до неповнолітніх як до «малих дорослих», але потрібно було враховувати особливості віку та зрілості.

Новий підхід також відкинув ідею помсти, замінивши її на *виховання та врятування*, що виступило в якості нової концепції ювенальної юстиції. Так, у свій час ще Беккарія говорив, що «найкращий спосіб попередження злочинності, але й при цьому найважчий інструмент – це виховання» [17, с. 139]. Із цієї позиції можемо зазначити, що нові кримінологічні дослідження дали змогу висвітлити на ту можливість, відповідно до якої неповнолітніх можна виправити та перевиховати. Так, у 1910 році на Міжнародному конгресі, який стосувався тюремних справ, проведеного в м. Вашингтон, зазначили, що «нікого не можна визнати не гідним виправлення, не дивлячись на будь-який вік та будь-які обставини» [11, с. 131].

Великі наукові досягнення створили правову та соціальну систему, яка мала виховувати та виправляти неповнолітніх. Так, вчені запропонували акцентувати увагу на оточення підлітків та перевиховання батьків, а ключовим моментом стало навчання та виховання неповнолітніх [18, с. 17]. Таким чином, через свою ефективність виховання змінило інші види покарання, адже на кримінальний стан неповнолітнього впливало не покарання, а благодійний вплив виправлення.

Балог Йєно (Balogh J enő) зазначав, що «неповнолітні, які скоїли злочин, скоріше навіть нещасні люди ніж суто винні, тому необхідно вивчити життя неповнолітнього та скорегувати індивідуальний виховний вплив щодо нього, щоб його силу волі направити на самоконтроль, прийняття власних рішень, прагнення до кращого майбутнього через добropорядну роботу» [19, с. 9].

Фінкеї Ференц (Finkey Ferenc) неодноразово говорив, що «ми не вправі та не маємо причини забирати від неповнолітніх їх права на виховання та освіту, навіть від тих, які скоїли злочин, адже саме виховання як найважливіша та єдина мета в сприянні найкращому фізіологічному, моральному та розумовому розвитку дитини може зберегти майбутнє неповнолітніх та суспільства в цілому» [20, с. 79–88].

Польський доктор, педагог та борець за права дитини, Янус Корсак (Janusz Korsak) зазначав, що «ми повинні встановлювати не вимоги до неповнолітніх, а маємо намагатись впізнати їх, адже лише так стає можливим їх виховання, навчання, при постійному спостереженні за особистісними можливостями, які сидять у них» [19, с. 28].

Особливе місце зайняла в даному випадку ідея *превенції*, адже вона поєднувала в собі моральне та економічне збереження як суспільства, так і особи [12, с. 125]. Томас Хаммарберг (Thomas Hammarberg), шведський дипломат, комісар Ради Європи з прав дитини з 2006 по 2012 роки, як зазначає, цілковито та однобічно підтримує потребу щодо використання альтернативних видів покарання зокрема інноваційних інструментів та заходів, які в собі поєднали виховання та реінтеграцію неповнолітніх.

Висновки. Настав час, коли маємо переглянути норми, які стосуються правосуддя, щодо неповнолітніх: чи слугують воно тим цілям, які ми хочемо досягнути; чи поважають права дитини; чи дійсно будують наше спільне майбутнє. У цьому випадку виникає питання: який механізм міг би замінити звичайну систему правосуддя в справах неповнолітніх у таких випадках?

Нова система правосуддя щодо неповнолітніх має бути зосереджена на реабілітаційній санкції, тобто визначенні відповідальності та зрушенні в напрямку реінтеграції. Ці заходи мають привезти до того, що неповнолітній «вивчить урок» та не буде знову порушувати норми закону. У дійсності це не так легко та вимагає інноваційного та суспільно-ефективного санкціонування. Обов'язковою мірою має бути залучення батьків неповнолітнього або ж його законних представників, крім випадків, коли ці дії були би контрпродуктивними в реабілітації неповнолітнього.

У кожного неповнолітнього існує потреба в «індивідуалізованій» програмі реабілітації. Так, для ефективної роботи системи правосуддя існує потреба не лише в знаннях правового характеру у всіх учасників процесу – в тому числі суддів та прокурорів, але й у знаннях особливостей розвитку дитини та їх потреб. Дитина в таких ситуаціях у тій же мірі потерпіла, як і винна. Це вказує на значимість того, як важливо раннє визнання та превенція.

Список використаних джерел:

1. Vámbéry Rusztem: Tarde rendszere. Huszadik Század, 1904. 7. Sz. 1-13.
2. Esterházy Sándor: Enyhébb irányzat a büntetőjogban. Kassa, 1894.
3. Szabó András: A fiatalkorúak és a büntetőjog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.
4. Révai Nagy Lexikon. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1911.
5. Földvári József (szerk.): Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
6. Zsitvay Leó: A Büntetőtörvénykönyv Novellája. Budapest, 1905.
7. Mezey Barna. A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében. A fiatalkorú bűnelkövetők történetéhez. Rendészeti szemle, 2008., 7-8., o. 20-30.
8. Donald J. Shoemaker Juvenile Delinquency – Rowman & Littlefield – 2013. – C. 399.
9. Jogtudományi Közlöny. 1900. 7. Sz. 55-56.
10. Irk Albert: A büntetőjog átalakulása. Kolozsvár Gombos Ferencz „Lyceum”-nyomda, 1915.
11. Vaskuti András: A kiskorúak a büntetőjogban. In: Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazság-szolgáltatásban. KJK-KERSZÖV. Jogi- és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005.
12. Balogh Jenő: Fiatalkorúak és büntetőjog. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1909.
13. Degré Miklós: Vámbéry Rusztem Büntetőjoga. Jogtudományi Közlöny, 1913. 4. Sz. 30-31.
14. Wahlberg: Das Prinzip der Individualisierung. 1869.
15. Gerzsenyi Gabriella: A fiatalkorúak büntetőjogának kialakulása és fejlődése a magyar jogrendszerben. Studia Collegii Bibó. 2001. 171-205.
16. Beccaria, Cesare: Bűntett és büntetés. büntetésekről (ford.): Sebestyén Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
17. Balogh Jenő: Gyermekvédelem és büntetőjog. Budapest, 1907.
18. Хромова Н.М. Правосудие в отношении несовершеннолетних: расширительное толкование. Журнал российского права. 2014. № 4. С. 65-74.
19. Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909.
20. Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. Magyar Tudományos Akadémia kiadványa, Budapest 1922.